

Výstavba Vranovské a Brněnské přehrady a vodního díla Nové Mlýny a zánik obcí Bítov, Kníničky a Mušov

EMIL KORDIOVSKÝ

Klíčová slova: povodně – elektrifikace – zavlažování – rekreace – Bítov – Kníničky – Mušov – Pohořelice – Pasohlávky – Mikulov

SOUHRN

Stále vzrůstající počet povodní na dolních tocích Dyje a Svratky vyvolával potřebu úprav jejich toků. Ve 20. stol. se jevila proto potřeba výstavby přehrad. Krajina umožňovala jejich výstavbu nedaleko Vranova na Dyji a Kníniček na Svratce. Zdejší situaci ale nejvíce ovlivnila poválečná elektrifikace země. Zákon č. 438/1919 o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace z 22. července 1919 přinesl vedle potřebné elektrifikace zánik obcí Bítova a Kníniček, na jejichž katastrech měly být přehrady s elektrárnami postaveny. Současně se stavbou Vranovské přehrady měla být vybudována nová „vzorová“ obec Bítov. Celá obec zcela zmizela ve vodách přehrady mezi únorem 1934 a dubnem 1935.

V roce 1936 začala výstavba Brněnské přehrady. V té době čítaly Kníničky 108 domů, ve kterých žilo 530 lidí. K dobudování přehrady došlo v roce 1940. Také v tomto případě bylo rozhodnuto o výstavbě nové obce.

Protože obě přehrady nedokázaly povodním zabránit, bylo v 60. letech 20. stol. rozhodnuto o výstavbě dalšího vodního díla Nové Mlýny, které mělo vyloučit záplavy na dolním toku Dyje a zajistit závlahy na výměře 35 až 40 tis. ha zemědělské půdy. Stavba byla rozdělena na dvě etapy a při výstavbě zdrže první stavby bylo počítáno se zlikvidováním celé obce Mušov. V případě Mušova byla obyvatelům nabídnuta možnost výstavby v sousedních Pasohlávkách, Pohořelicích a Mikulově. Městečko zaniklo v letech 1977–1980.

ÚVOD

Po změnách, které postihly monarchii v polovině 19. století, se vývoj ve všech třech lokalitách odvíjel v podstatě stejně. Nejdůležitější změnou byl zánik patrimoniální správy, vykoupení z roboty a vznik samosprávných obecních úřadů, do nichž si svobodní občané volili zastupitele, kteří řídili společné zájmy svých obcí. Po období relativního klidu po skončení prusko-rakouské války všechny tři obce byly postiženy válečnými událostmi z tzv. Velké války (1914–1918) ukončené rozpadem monarchie a vznikem Československé republiky. Na rozdíl od Mušova, který byl osídlen převážně německy mluvícím a monarchisticky cítícím obyvatelstvem, konec války, rozpad Rakousko-uherska a vznik Československé republiky lidé v Bítově a Kníničkách vítali.

Poválečný rozvoj republiky přinášel do obcí nové možnosti obživy. Obyvatelé všech tří obcí se zabývali jako hlavním zdrojem obživy zemědělstvím, i když například v Bítově hrálo větší roli pěstování dobytka, neboť zde

díky přírodním poměrům vládl nedostatek vhodné půdy pro rostlinnou výrobu na rozdíl od poměrů v Kníničkách a hlavně v Mušově, kde pěstování obilí a řepy mělo větší význam než chov dobytka. V případě Bítova se začal rozvíjet i turistický ruch, neboť kouzelná krajina v okolí městečka lákala bohatší vrstvy tehdejší společnosti k letní rekreaci, která dávala místním obyvatelům příležitost k uplatnění svých zemědělských produktů při zásobování a ubytování rekreatantů. V případě Kníniček zase kladně působila možnost obživy při zásobování Brna a poskytování pracovních příležitostí v brněnských továrnách. Všechny tři katastry však trpěly stále čtenějšími povodněmi snad s výjimkou zimy po zbytek celého roku [1–5]. Ty nakonec ve všech třech případech sehrály jednu z hlavních rolí při jejich zániku.

VÝSTAVBA PŘEHRAD

Osud Bítova a Kníniček nejvíce ovlivnila poválečná elektrifikace země. Zákon č. 438/1919 o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace, který byl vyhlášen 22. července 1919, znamenal významný krok v elektrifikaci celé země. Jeho provádění přineslo zánik obcí, na jejichž katastrech měly být postaveny přehrady s elektrárnami, při čemž obě lokality a část jejich katastrů měly zmizet pod vodní hladinou. Co se Bítova týče, začalo se uvažovat o výstavbě přehrady na řece Dyji již před první světovou válkou [6]. Válka a období poválečné rekonstrukce nově vzniklé republiky tyto úvahy na čas zastavily. Na pořad dne se plány na výstavbu opět obnovily pod tlakem zvýšené povodňové situace v celém dolním dyjském a svrateckém povodí (*obr. 1*).

ZME získaly koncesi na stavbu přehrady na Dyji nedaleko Bítova v roce 1921. Městečku byla už v roce 1912 vydána stavební uzáveřa [7]. Zákaz staveb byl Moravským zemským výborem obnoven 9. 2. 1924. Současně se stavbou přehrady měla být vybudována nová „vzorová“ obec Bítov, pro kterou po složitých jednáních s majitelem pozemků bítovského velkostatku Jiřím Haas-Haasenfelsem a okolními obcemi byla vybrána poloha „Vranč“. Moravský zemský výbor o vyvlastnění potřebných pozemků patřících velkostatku rozhodl 10. 4. 1926 [7–11].

Stavební práce byly zahájeny v prvním květnovém týdnu 1932 a první občan se do nové obce nastěhoval 3. 1. 1933. Celá obec zcela zmizela ve vodách přehrady mezi únorem 1934 a dubnem 1935 [12].

Předsednictvo ministerské rady.

Č. j. 12.598/26. m. r. V Praze, dne 27. července 1926.
 Při odpovědi buď toto číslo jednací uvedeno.
 O každé věci píše samostatně.

Věc: Resoluce, týkající se státní podpory
 staveb údolních přehrad na Dyji u Vra-
 nova a na Svatce u Kníniček. -

Odpověď k čis. j. ze dne

Přílohy: 1.

Ministerstvu
 veřejných prací

v Praze.

Poslanecká sněmovna Národního shromáždění republiky
 Československé, projednávajíc ve své 41. schůzi dne 25. června
 1926 osnovu zákona o finanční podpoře elektrisace venkova, přijí-
 le resoluci, týkající se státní podpory staveb údolních přehrad
 na Dyji u Vranova a na Svatce u Kníniček.

Resoluci tu zasíláme ministerstvům: financí, veřejných
 prací, zemědělství, obchodu a vnitra. -

Za předsedu vlády :

M. Svatý

Ministerstvo veřejných prací	
1. VIII 1926	
72	1 II
31	

42	7
72/31	
61e	
1926	

45721
 12/04
 zasláno
 dne 5/8 1926.
M. Svatý
 Podpisový 9.

Obr. 1. Rezoluce Předsednictva ministerské rady na podporu staveb údolních přehrad na Dyji a Svatce v roce 1926 (NA Praha, MVP, kar. 190)

Fig. 1. Resolution of the Presidency of the Council of Ministers on the support of the Dyje and Svatka Dams in 1926

První úvahy o výstavbě přehrad na řece Svatce nad Brnem se objevily již v roce 1872. V roce 1911 bylo provedeno zaměření uvažované zátopové oblasti a v r. 1924 byl vypracován první projekt výstavby přehrad [13]. Vedle zabránění ničivým povodním se objevuje velmi důležitý problém zásobování města Brna pitnou a užitkovou vodou. Pro novou obec Kníničky bylo vybráno místo na zbytkových statcích katastrů Bystrce, Prstic, Ostrovačic a Řičan [14, 15]. V roce 1936 začala výstavba přehrad. V té době čítala obec 108 domů, ve kterých žilo 530 lidí [16]. K dobudování přehrad došlo v roce 1940 (obr. 2).

Staré městečko Mušov leželo v jihomoravské oblasti osídlené převážně německým obyvatelstvem. Při posledním předválečném sčítání lidu v roce 1930 zde bylo napočítáno 667 Němců a 38 Čechů [17].

Povodně ve druhé půlce 19. a ve 20. století se zde stávaly stále častějšími. Řešení záplav na řece Dyji bylo předmětem různých úvah již v 19. století, avšak

MORAVSKÝ ZEMSKÝ VÝBOR.

Čís. 62.799/26.
 Buď při odpovědi uvedeno!

V BRNĚ, dne 17. prosince 1926.

Údolní přehrada u Kníniček, odevzdání
 zbytkových statků moravskému zemské-
 mu výboru jako náhradních pozemků za
 pozemky zabrané pro stavbu údolní pře-
 hrady. -

Opis. -

Presidium ministerské rady

v Praze III.

Valštyňská 134.

V příštích letech má se uskutečnit na řece Svatce,
 nad Brnem u Kníniček vybudování údolní přehrad, která jest jedním z
 nejdůležitějších vodohospodářských podniků na Moravě.

Pokud se týče této stavby jest poznamenati toto :

Nedostatek vody v řece Svatce v době sucha působí
 městu Brnu velké neštěsle, nehledě ani k tomu, že podmiňuje značné zmenše-
 ní efektu děl na vodní síly řeky Svatky odkázaných. Nedostává se totiž
 městu Brnu v suchém období vody užitkové a splaškové vody kanalizační
 otravují vodu v řece tak, že zdraví obyvatelstva jak v Brně, tak zejmé-
 na v obcích ležících pod Brnem je ve značné míře ohroženo. Naproti to-
 mu nadbytek vody ve Svatce se povodně způsobuje zátopy zvláště pod
 Brnem od Židlochovic až k jejímu ústí do Dyje u Ivaně. Všem těmto ne-
 přístojnostem a obtížím může býti odpomoženo vybudováním údolních
 přehrad na Svatce nad Brnem a zvláště přehradou u Kníniček ležících
 v bezprostřední blízkosti Brna. Přehrada tato umožnila by nad to za-
 vodnění rozsáhlých lučních pozemků pod Židlochovicemi, zařízení roz-
 sáhlého selivářství na pozemcích u Rajhradu a neposléze i racionelní
 čištěné využití vodních sil této řeky. Město Brno naléhá na budování

Obr. 2. Informace Moravského zemského výboru o nutnosti výstavby přehrad u Kníniček v roce 1926 (NA Praha, MVP, kar. 190)

Fig. 2. Information from the Moravian Regional Committee on the need to build a dam at Kníničky in 1926

naráželo na nechuť majitelů pozemků na čele s lichtenštejnskou správou vzdát se zemědělské půdy nebo lesních porostů. Stále se zvyšující četnost a velikost záplav po scelování půdy a jejím nevhodném obhospodařování JZD ve druhé polovině 20. století Vranovská a Brněnská přehrada povodním zabránit nedokázaly. Proto na základě jednání tehdejších krajských stranických a státních orgánů v roce 1960 v rámci vypracování komplexního plánu vodohospodářské investiční výstavby v kraji měla být situace řešena výstavbou nádrže u Nových Mlýnů. Vyřešení odtokových poměrů na jižní Moravě bylo uloženo usnesením vlády č. 826/1959, na jehož podkladě byla zpracována Výhledová studie úprav řeky Moravy a Dyje v oblasti jižní Moravy z r. 1962. Po celá 60. léta pak probíhala různá jednání, která vedla k projektovému řešení vodních nádrží, známých jako vodní dílo Nové Mlýny, pod jehož hladinou mělo zmizet starodávné městečko Mušov [18] (obr. 3).

Projektové řešení vypracovala brněnská pobočka Hydroprojektu v roce 1965. Toto řešení bylo schváleno Ministerstvem zemědělství, lesního a vodního hospodářství 18. 9. 1969, které doporučilo rozdělit celé vodní dílo na dvě etapy. V první etapě měla být zřízena první a druhá zdř s příslušnými stavbami, v níž měl být

Obr. 3. Autokemp Rekreačního střediska Merkur Pasohlávky (2016)

Fig. 3. Holiday Resort Merkur Pasohlávky car camping (2016)

zlikvidován i Mušov, a v druhé etapě měla být zhotovena zdrž třetí u Nových Mlýnů. První etapa byla plánována na léta 1974–1979. Příímým investorem mělo být Povodí Moravy v Brně, generální dodavatel stavební části Ingstav, n. p. Brno, technologické části ČKD Blansko a Sigma, n. p. Lutín. ONV Břeclav a ONV Znojmo na to vydaly v r. 1966 celkem devět dílčích územních rozhodnutí [19].

Ve zdůvodnění stavby bylo uvedeno, že účelem nádrží je snížení kulminace povodní na Dyji, vyloučení záplav pod přehradou a zajištění závlah na výměře 35 až 40 tis. ha zemědělské půdy včetně nadlepšení průtokových poměrů v řece Dyji. Mimo jiné měla být přehradou omezena i pravidelná komáří kalamita v celém dyjském údolí.

Při výstavbě druhé zdrže první stavby bylo počítáno se zlikvidováním celé obce Mušov se 113 rodinnými domy o 152 bytech. Na rozdíl od výstavby nového Bítova a nových Kníniček v případě Mušova nebylo uvažováno o výstavbě nové vesnice. Obyvatelům byla nabídnuta možnost usazení v sousedních Pasohlávkách, Pohořelcích a Mikulově [20]. Při projektování první nádrže bylo uvažováno i o jejím rekreačním využití. To časem dalo vzniknout rozsáhlému rekreačnímu středisku a autokempu s názvem Merkur Pasohlávky s hřištěm a možností koupání a vodních sportů v rekreačním zařízení Laguna Pasohlávky [21].

Literatura

- [1] Státní okresní archiv Znojmo: AM 16 – Archiv městečka Bítov, (1777) 1850–1945 (1975).
- [2] Archiv města Brna: A 34 – Obec Kníničky 1855–1945 (1951).
- [3] Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově: NAD 184 – MNV Mušov 1945–1976 (1978).
- [4] SOKA Mikulov, NAD 202 – MNV Rakvice, Obecní kronika, s. 124–125.
- [5] BRÁZDIL, R. a kol. *Povodně v Brně. Historie povodní, jejich příčiny a dopady*. Brno, 2010.
- [6] WOLFSCHÜTZ, J. *Die Projektidee Sperre Vötau (Meixner) vom hydrotechnischen Standpunkte [Projekt přehrady u Bítova z hlediska hydrotechnického]*. Mitteilungen des Deutschen Ingenieur-Vereines in Mähren, 1913, 6, s. 37–42.
- [7] STARÁ, J. *Architektura nového Bítova*. In: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo 2007*, Znojmo 2008, s. 22–23.
- [8] SOKA Znojmo: AM 16, archiv městečka Bítova, kar. 3.
- [9] STARÁ, J. *Architektura nového Bítova*, s. 24.
- [10] SOKA Znojmo: AM 16, kar. 6.
- [11] Národní archiv Praha: fond Ministerstvo veřejných prací, kar. 190.
- [12] SOKA Znojmo: AM 16, Obecní kronika, s. 142 an.
- [13] BAŽANT, J. *Ke stavbě přehrady u Kníniček*. Lidové noviny 12. 3. 1935.
- [14] SOKA Znojmo: AM 16, archiv městečka Bítova, kn. 3.

[15] NA Praha: fond Ministerstvo veřejných prací, kar. 190.

[16] *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. Federální statistický úřad Praha 1978, I. sv.

[17] BARTOŠ, J., SCHULZ, J., TRAPL, M. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, (okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov), IX. sv., Ostrava 1984.

[18] Moravský zemský archiv Brno, B124-III. manipulace – KNV Brno (1808) 1945–1960, kar. 27.

[19] MZA, B 338 – JmKNV Brno – 1960–1990 (1991), kar. 663.

[20] Rovnost, 8. 1. 1977.

[21] Dostupné z: <http://www.kemp-merkur.cz/> (staženo 20. 5. 2016).

Autor

PhDr. Emil Kordiovský

✉ emil.kordiovsky@seznam.cz

Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově

Příspěvek prošel lektorským řízením.

CONSTRUCTION OF THE VRANOV AND BRNO DAM AND THE SYSTEM OF WATER RESERVOIRS OF NOVÉ MLÝNY AND THE DEMISE OF BÍTOV, KNÍNIČKY AND MUŠOV

KORDIOVSKY, E.

State District Archive in Břeclav based in Mikulov

Keywords: floods – electrification – irrigation – recreation – Bítov – Kníničky – Mušov – Pohořelice – Pasohlávky – Mikulov

The ever-increasing number of floods in the lower reaches of the Dyje and Svratka caused the need to adjust their flows. In the 20th century was the need for dams to be built. The landscape allowed their construction near Vranov at Dyje and Kníničky at Svratka. But the situation in the country was most affected by the post-war electrification of the country. Law No. 438/1919 on state aid for the commencement of systematic electrification on July 22, 1919 brought, besides the necessary electrification, the demise of the villages of Bítov and Kníniček, on whose cadastres the dams with the power stations were to be built. At the same time, a new “model” village of Bítov was built with the construction of the Vranov Dam. The whole village completely disappeared in the waters of the dam between February 1934 and April 1935.

In 1936 the construction of the Brno Dam began. At that time, Kníničky had 108 houses, inhabited by 530 people. The completion of the dam was in 1940. Also in this case, it was decided to build a new municipality.

Because both water reservoirs failed to prevent flooding, in the 60's it was decided to build system of water reservoirs of Nové Mlýny, which should eliminate flooding in the lower reaches of the Dyje River and provide irrigation to an area of 35 to 40 thousand ha of agricultural land. The construction was divided into two stages and during the construction of the first building, it was planned to destroy the entire village of Mušov. In the case of Mušov, the inhabitants were offered the possibility of construction in neighboring Pasohlávky, Pohořelice and Mikulov. The town disappeared in 1977–1980.